

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլ, կես տարվանը 6 ռուբլ
Առանձին համարները 5 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միայն Սմաղարտան մէջ:

Օտարադարձացիք դիմում են ուղղակի
Тифлис. Редакция, „Мшак“:

Սմաղարտունը բաց է առաւօտան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և աօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իրաւանչիւր բառին 2 կոպեկ:

ԲՈՎԱՆՆԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կովկասեան թուրքերը: Ներքին տեսու-
թիւն: Նաւակ Սմաղարտուն: Ներքին լուրեր:—Ար-
տաքին տեսուցիչ: Արեւելեան գործեր: Յու-
նաստան: «ՐՈՒՍ» լրագրի թղթակցութիւնը:
Նաւակ թիւրքերից:—Մշակիչ ձեռագիրներ:—
Յայտարարութիւններ: Բանասիրական: Գրա-
կանական նկատողութիւններ:

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԹՈՒՐԿԵՐ

Ոչ մի ցեղ չը կայ Կովկասում
և Մարդկովկասում որ դարերով
այն աստիճան անշարժ լինէր,
որքան մեր թուրքերը: Թուր-
քերից գրեթէ չը կան գիմնա-
դեաներում, իսկ եթէ մի քանի
անհատներ կան այդ դպրոցնե-
րում, նրանք գրեթէ երբեք ու-
սում չեն վերջացնում, այլ հաս-
նում են շատ շատ մինչև չոր-
րորդ կամ հինգերորդ դասա-
տուն: Նրանք իրանք էլ զբա-
ղոցներ չունեն, նանք չեն ճգ-
տում բարձրագոյն ուսմանը:

Թուրքը ապրելով ուսաց ար-
րապետութեան տակ, հայի և
վրացու հետ միասին, ոչինչ օրի-

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լրագրական խօսքը մեր մէջ: Մեր ինտելիգեն-
ցիան և գաւառական թղթակցութիւնները: «Պատ-
կի» աշխատակիցը և նրա մեղադրական ձառն:
Վիճարանութեան մի նոր միջոց: Պ. Պատկանեանի
ապագայ ճանապարհորդական տպագրութիւնները:
Պ. Տիգրանեանի բժշկական գրոյցները:

Մեր հասարակական կեանքի ամենամոլոր կող-
մերից մէկը անշուշտ բաղկանում է նրանում, որ
լրագրական խօսքը դեռ չէ ստացել հասարակու-
թեան աչքում այն մտքեր, սուրբ և անկողմնա-
պաշ նշանակութիւնը, որ նա վայելում է լրատու-
նայ ազգերի մէջ: Անձնականութիւն, ինտրիգա-
ներ, կրքեր, ճշմարիտ է, որո՞ւմ են ամեն տեղ,
բայց ոչ մի լրագրութեան մէջ նրանք չեն հասնում
այն կոպտութեանը, այն անշուշտ ճարտարութեան-
նը, որքան մերի մէջ: Հայ մարդը դեռ չէ սովորել
լրագրական խօսքի մէջ հասարակական բնութեա-
րէին տեսնել, նա չէ սովորել պարտաւոր յարգան-
քով վերաբերվել դէպի այդ պատկառելի հասա-
րակական ոյժը:

Իւրեք կը սխալվէք, եթէ կարծէք, թէ խաւար
ամբողջին է միայն յատուկ այդ վայրերի հայեաց-
քը դուք կը գտնէք նրան մեր ինտելիգենցիայի
մէջ, մեր առաջնորդ մարդիկներին մէջ, խաւար
ամբողջը դէպի լրատուութիւն առաջնորդող ան-
հատների մէջ: Իւրեք կը գտնէք մինչև անգամ ու-
րագրատեսներ, որոնք ամենամանկից կերպով ըտ-
քի տակ տալով իրանց բարձր կողմեր, չեն պատ-
կառում ծառայակցել իրանց անձնական կրքերին
լրագրական խօսքը՝ այն վսեմ դէպքը, որով նրանք
պէտք է պատերազմէին ամեն մի կրքի, ամեն մի
հասարակական արտի դէմ: Այլ ու ձախ հայտնել,
վայրի վերայ դուրս տալ, քաֆիթառ տատանների

նակ չէ վեր առնում իր հարեան
ցեղերից և ինչ որ էր մի քանի
դարեր սրանից առաջ, նոյնը
մնում է և այժմ: Թուրքի բարբ
ու վարքը նոյն վայրերի, ան-
կիրթ է մնում: Ազգակութիւն,
սպանութիւն, գողութիւն, մոլե-
ռանդութիւն, անշարժութիւն,
նախապաշարմունք,— ահա մեր
երկրացի թուրքերի յատկանիշը:
Մարդկովկասեան բանդերը մեծ
մասամբ մահմետականներով են
լցված:

Գուցէ մեր թուրքերի անշար-
ժութեան և դէպի քաղաքակր-
թութիւնը նրանց ունեցած ան-
ընդունակութեան գլխաւոր պատ-
ճառներից մինն այն է, որ թուր-
քերի մէջ կանանց սեռը բոլորո-
վն անտարբեր է մնում, չէ մաս-
կական, բայց և ընտանեկան
կեանքին: Եւ ճշմարիտ, որտեղ
կինը ոչինչ չէ, որտեղ նա մար-
դու հետ հաւասարապէս չէ մաս-
նակցում հասարակական և ըն-

պէս բարասել, աշխատել սրան վերաբերել, նրան
սեպնել, ցնիկաբար յիշողներ թափել,— ահա այդ-
պիսի պարտնների գործունէութեան պրօգրամը:
Փոյթ չէ նրանց, թէ այդպիսի անվայել վարմուն-
քով կարող են վերաբերել ընթերցողի բարոյական
զգացմունքը՝ նրանք թքում են դրա վրա: Թող
բաւականացնում լինի միայն նրանց մի որ և է
կեղտոտ, կիրքը—էլ ուրիշ ոչինչ չէ հարկաւոր նը-
րանց: Լրագրի էջերում ընթերցողների առաջ Ա-
ղամի հազուատով ման գալը նրանց համար սովո-
րական բան է:

Գաւառներում կարծես ծաղրում են լրագրական
խօսքը: Ամին մի պատահական թղթակցից, ինչպէս
երևում է, իր սրբազան պարտականութիւնն է հա-
մարում ի չար գործ դնել այս կամ այն լրագրի
հիւրասիրութիւնը: Բաւական է, որ մէկ միւսին
ստեղծ, թէ աչքիդ վերել ունը կայ, կամ թէ մի որ
և է իցի կերպով «բեղամաղ» արեց նրա քեռու տը-
ղին, կամ ինչամու փեխի սանհաջորդ—վերաբերված
կողմը առանց երկար մտածելու պատրաստ է մի
քանի սուր թէ բժամիտ խօսքերով շարունակ յան-
ցաւորին, դուրս բերելով իրան ճշմարտութեան
պաշտպան, իսկ նրան հասարակութեանը վնասա-
կար անդամ: Վերջըք է ինչ լրագրի համար որ ու-
ղում է ք և դուք կը համոզվէք, թէ որքան ա-
նաղնութեամբ, որքան անբարեխղճաբար են վար-
վում ընթերցող հասարակութեան հետ գաւառա-
կան թղթակցիցներից (մասնաւոր պատահական)
շատերը: Վերջ, նախանձ, ատելութիւն, կեղծաւո-
րութիւն չունեն նրանց հաղորդած տեղեկութիւն-
ների մեծ մասից: Մէկը գրում է, օրինակ, Բա-
ղուց, թէ Առաջ Գրագրութեանը համապատասխան
նակ մանկավարժ է, իսկ միւսը բոլորովին չէր
քում է այդ միտքը, յայտնելով որ Բաղուցի ուսում-
նարանը ամենացաւառի վիճակի մէջ կը լինի, եթէ
յիշեալ մանկավարժը շարունակի իր գործունէու-
թիւնը: Մէկը հաղորդում է Հին-Նախիջևանից, թէ
պ. Պառնանցը ամենայն ջանք գործ դրեց այնտեղի

տանեկան կեանքին, այնտեղ հա-
զիւ թէ կարող է որ և է առա-
ջադիմութիւն լինել...

Մահմետականների մէջ կինը
անհատ չէ, մարդկային էակ չէ,
արարած չէ,— այլ մի առարկայ
է, մարդու սեփականութիւն է,
որից մարդը, ինչպէս մի առար-
կայից, եթէ ունեւոր է, կարող
է երէք, չորս, հինգ, տաս հատ
ունենալ: Պարզ է որ եթէ կինը
առարկայ է և մարդու սեփա-
կանութիւն, բոլորովին աւելորդ
է նրան որ և է ուսում, կրթու-
թիւն տալ:

Այն ընտանիքը, որ բաղկա-
ցած է ոչ թէ մարդուց և կնո-
ջից, այլ մարդուց և մի քանի
կանանցից,— դա ընտանիք չէ
կարող անուանվել: Թուրքերը
ապրում են, ուրեմն, առանց ըն-
տանիքի, իսկ եթէ ընդունենք
որ ընտանիքն է հասարակական
առաջադիմութեան, կիրթ բարբ
ու վարքերի աղբիւրը,— պարզ է,
որ թուրքերը դատապարտված

ուսումնարանը կարգի բերելու, միւսը նոյն տեղից
գրում է թէ թեմական տեսչի օգնականը ոչինչ
գործ չը կատարեց: Մէկը գրում է Շուշուց թէ հո-
գաբարձու Բաբան քրտիք է թափում ուսումնա-
րանի պայծառութեան համար, իսկ միւսը նոյն
պարտնի մասին այնպիսի սարսափելի բաներ է
հաղորդում, որ դժուար չէ կերպակցել, թէ Բա-
բային ուսումնարանի չէմքն անդամ չէ կարելի
թողնել: Մէկը Շամախուց փառաբանում է այն-
տեղի յաջորդ Թաղուս եպիսկոպոսի գործունէու-
թիւնը, իսկ միւսը բացարձակ յայտնում է, որ
սրբազանը բոլորովին անընդունակ լինելով իր
պաշտօնի մէջ, կառավարութեան ղեկը յանձնել է
իր «բերմաստ» վարդապետին. թղթակցից այդ-
պէս սրբազանի քեֆին ղեկչելով աշխատում է մի
և նոյն ժամանակը նրա «խաթը» առնել, աւե-
լացնելով որ նորին սրբազանութիւնը չանգիտաւ
բեր է սիրում և շատ «միամիտ» մարդ է... Մէկը
գրում է Բաղուցից, որ գրապաշ Մեղիք-Մուսանցը
անընդունակ է իր պաշտօնի համար, միւսը գրը-
պարտութիւն համարելով այդ «անգիթիթ» լուրը
գրապաշի պատմին պաշտպան է հանդիսանում:
Մէկը գրում է Բաղուցից, որ այնտեղի դպրոց-
ները հարցաքննութիւնների ժամանակ ոչ մի յա-
ռաջադիմութիւն ցոյց չը տուին, իսկ միւսը «ճըր-
մարտութիւնը վերականգնելու համար» հաղորդում
է, որ լրատուն դպրոցների քննութիւնների ոչ մէ-
կին ներկայ չէ եղել...

Բերած օրինակներից պարզ երևում է, որ ըն-
թերցողը երբեք չէ կարող որքան և է իցի որոշ
հասկացողութիւն կազմել այս կամ այն անձի գոր-
ծունէութեան մասին: Ուր հաւատարմ թափում
թէ Մաթնուին, ոչ խմբագրութիւնը, ոչ ընթերցողը
և ոչ հասարակութիւնը չեն կարող վճռել այդ հար-
ցը: Այսպիսով դուրս է գալիս, որ գաւառական
թղթակցութիւնները բոլորովին կորցնում են իրանց
նշանակութիւնը, նրանք փոխանակ ծանօթացնելու
հասարակութեանը այս կամ այն անձնատրութեան
գործունէութեան հետ, բոլորովին մոլորութեան մէջ

են մշտական անշարժութեան:

Այժմ կարծես թէ մեր թուր-
քերը, կամ գոնէ նրանցից մի
քանի առաջադէմները կամենում
են դուրս գալ այդ կորստաբեր
զրուցիցից, դիտաւորութիւն
ունենելով հիմնել Թիֆլիսում մի
օրիորդաց դպրոց մահմետական
աղջկերանց համար:

Գորա հետեանքը ինչ կը լը-
նի: Կինը երբ որ ուսում կը
ստանայ, նա անհատապէս կը
զարգանայ, այլ ևս չի լինի մի
անբան կենդանի, կը զգայ իրան
անկախ, Աստուծու ձեռքով մար-
դու հետ հաւասարապէս ազատ
ստեղծված, ուրեմն կը սիրէ, կը
պահանջէ իր համար անհատա-
կան ընտանեկան կեանք, այլ ևս
չի ուզենայ մարդու սեփականու-
թիւն, նրա առարկայ լինել, չի
թող տայ, չի համբերի որ մար-
դը ունենայ մի քանի հատ իրան
նման առարկաներից, կը պա-
հանջի որ ընտանիքը կազմվի երկու
անհատներից՝ մարդուց և կնոջից:

են գրում նրան: Բացի սրանից այդպիսի թղթակ-
ցութիւնները սուտ և սխալ տեղեկութիւններ հա-
ղորդելով, կարող են վայր զցել ամբողջ հայ հա-
սարակութեան առաջ այս կամ այն գուցէ և շատ
արժանաւոր հասարակական գործողի վարկը:

Ժամանակ է վերջապէս հասնանալ, որ լրագիրը
անձնական շահերի և կեղտոտ կրքերի ներկայա-
ցուցիչ չէ՝ նա հասարակութեան օրգան է և ոչ մի
անձնական տարրերէ քող չը պէտք է ունենայ
նրա մէջ: Նրա նշանաբանն է՝ ճշմարտութիւն, ան-
կողմնապաշտութիւն և հասարակական օգուտ: Խա-
ղալ նրա խօսքի հետ, ծառայելով նրան մասնաւոր
շահերին, — ամենաանարգ բարոյական յանցանք է:

«Պատկ» լրագրի № 22-ում տպված է մի յո-
ղուած՝ «Եջմիածինը ինչպէս ազգային կեղծոծ»
(կենտրոն) վերնագրով: Դա մի մեղադրական ձառն
է, որ ուղղած է այն «ազգակործան» ընթերցողի
դէմ, որին հետեւում են մասնաւոր անձինք և մա-
նաւանդ «Մշակը»: «Ազգակործան» պ. յողուածա-
գիրը անուանում է այն յարձակողական դիրքը,
որ ընդունել է «Մշակը» Եջմիածնի անորոշունէու-
թեան դէմ: Յոյց տալով Եջմիածնի պատմական
նշանակութիւնը, նրա դիրքը մեր ազգի անցեալ և
ներկայ կեանքի մէջ, յողուածագիրը գալիս է այն
կերակացութեան, որ Եջմիածինը, ինչպէս ազգային
կենտրոն, պարունակում է իր մէջ ազգի գոյու-
թեան ապահովութիւնը, որ նա ազգի հիմն է և
ամբողջ հայութեան պահպանողը: Եջմիածնի այս
վսեմ կողմը աչքի առաջ առնելով յողուածա-
գիրը բարկութեան շանթեր է թափում «Մշակի»
և Եջմիածնի վրա ուրիշ յարձակողների զլխին և
հաստատ յոյս է յայտնում, որ «այսպիսիներին ա-
նձնորդ պէտք է յիշատակէ արդարադատ ապա-
գան»:

Ինչ մոլորութիւն! Ինչ աններելի երկխայտու-
թիւն! Արջադաբեան թթուած սօփեստականու-
թիւնով ասպարէզ դուրս գալ մի այդպիսի ծանր
հարցում՝ եթէ ոչ ուրիշ բան, գոնէ ծիծաղելի ան-

Այդպիսով մահացողական ընտանիքը հետզհետե կը ստանայ անհատական, մարդավայել, գիտակցական կերպարանք և տիպ և նա զրգրիչ կը դառնայ մեր թուրք ազգաբնակչութեան միատարր, բարոյական և անտեսական զարգացման:

Ի հարկէ, ինչպէս ասում է առածը, մէկ ծաղիկով դարուն չէ լինում, թիֆլիսի մէջ հիմնված մի օրիորդական դպրոցը վերը յիշված բոլոր հրաշքները յանկարծակի չէ կարող կատարել, բայց մեծ բան է որ այդ դպրոցի հիմնարկութեամբ սկիզբ կը դրվի նոր բարոյական կեանքի Անդրկովկասի թուրք ազգաբնակչութեան մէջ: Իսկ Անդրկովկասի միւս քաղաքների թուրքերը թող հետզհետե հետևեն թիֆլիսի իրանց կրօնակիցների գովելի օրինակին:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 25 սեպտեմբերի

Պարտաւորութիւն եմ համարում յայտնել որ «Մեզու Հայաստանի» № 73 մէջ տպված նամակը Արթուր Սարգսիանի ստորագրութեամբ կատարելապէս կեղծ է: Ես դիտարկութիւն չունեմ պ. Սարգսիանի ճշտ լրագրական պոլիտիկ անել, բայց լրագրութիւն կը պահանջեմ նրանից օրէնքով:

Արթ. Սարգսիանի

հետաւորութիւն է: «Շատ յարմար միջոց է այժմ «Մշակի» վրա յարձակել և նրա նշանակութիւնը վայր գցել:—մտածել է «Պատկի» «ազգայնէ» աշխատակիցը. ես գիտեմ որ հասարակութեան բոլոր հասկացող մասը համակրում է այդ լրագրին և իմ խօսքերը նրա մէջ միայն ծիծաղ կը յարուցանեն. լաւն էն է մի քիչ զրգրեմ հասարակութեան մնացած մասը: Գէ, լեցեք, չայ քրիստոնեաներ: Լաւ լեցեք, ուստա Համբարձում, խնամի Հերո, սանահար Ղաւրեան, մահախի Աւօ, տիրացու Աւարել: Մեր սիրելի ազգը, մեր սուրբ լուսաւորչական կրօնը կործանվելու վրա են: Վայ մեզ Նեոք դուրս է եկել... «Մշակ» լրագիրը (անթիֆի) ինքը անաստօթարար թիֆլիս գործ է դնում բոլոր չայութիւնն էլ իր ճիշտ բողոքական եկեղեցու ծոցը տանել... Այդ նովեակ լրագիրը իր սաղայնական նպատակը դուրս բերելու համար ամբողջ ինքը տարի չէ դադարում յարձակել մեր հեղափոխական Մարի Էլիմաճի վրա. Լուսաւորչու սուրբ Աթոռի վրա... Նրա բոլոր յարձակումները ինչ կարծիք որ սուս և անարդար են. Էլիմաճի, պատանդի ժողովուրդը, միթէ կարող է կրել և իցե սխալվել:—այդ խօս բոլորը էլ զիտէք: Բանը նրանում է, որ այդ ազգակործան լրագիրը յարձակվելով Էլիմաճի վրա, աշխատում է կորցնել նրա նշանակութիւնը ամբողջ ազգի առաջ, աշխատում է հետզհետե պաղտեցնել շայտիկներ զեպի Մայր Աթոռը, որ դրանով աւելի շնոր լինի իսկ նրան լուսաւորչական եկեղեցու գրկից... Հասկացա՞ր... Դէ որ հասկացա՞ր, եկե՛ք միարեան անիծենք այդ կրօնախօս և շերտիկաւ լրագրին և ձէն ձէնի տուած գոտանք՝ Անասիան, նովեակ կողմի:!

Այդպէս էք մտածել, պ. յօդուածագիր, այնպէս չէ: Զօնբա փաստարան էք կրել, ես ու իմ Աստուածը՝ ձեր մարդ ձեզանից պէտք է մի տասը հատ բերած լինե՛ր...

Բայց իմացե՛ք, որ ինչքան էլ աշխատե՛ք, ոչ ոք չէք կարող խաբել, աշխատակցութեան դարը

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ուշադրութիւն ենք դարձնում «Մշակի» ներկայ հատորում տպված պ. Սարգսիանի նամակի վրա: Ուրեմն Սիւնեանց ուղիներին մեղադրում է որ կեղծ նամակներ են տպում միայն այն նրպատակով, որ իր արածը ծածկէ, այսինքն ծածկէ որ ինքն է այդ բանը անում: Այդ մեղ յիշեց նում է մեծ քաղաքների ժողովուրդի կողմից, որոնք իրանք մի բան են գողանում, բայց որ ուշադրութիւն չը դարձնեն նրանց արած գողութեան վրա իրանք սխալ են խելոյն ազգակից՝ «զող, գող, գողին բռնեցէք» և սխալ են վազել կրք թէ գողին բռնելու համար, այն ինչ գողերը իրանք են: Ուրեմն ինչ որ Սիւնեանցը Վրիգոր Արծրունու վրա է գրել իր բաց նամակում, նա իսկապէս իր անձի նկարագիրն է արել այդ նամակի մէջ: Այդ խտանք տպել «Մշակի» մէջ Սիւնեանցի նամակը, որպէս զի ընթերցողները ծանօթանան պարտի բարոյական իսկական պատկերի ճշտ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՏԱՔԻՆ ԳՈՐԾԵՐ

Կազմիչների մէջ կարգում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները, որոնք հաղորդված են սեպտեմբերի 18-ից:

Հեռագիրը երեկ երեկոյան մի քանի լուրեր հաղորդեց, որոնցից երևում է, որ ոչ թէ միայն Վուլցիսի գործը նորից յետաձգվում է, այլ որ մինչև անգամ եւրոպական միջամտութիւնը կատարեալ անաջոյնութեան է հանդիպում:

Լօնդոնից հաղորդում են, որ Վուլցիսի գեմ գործողութիւնների սկիզբ յետաձգված է և որ պետութիւնների մէջ արագ բանակցութիւններ են կատարվում: Բազուզայից տուայված հեռագիրը հաղորդեց, որ Չերխօզորիան գործնական օգնութիւն է խընդրում նաւատորմից: Միայն Անգլիան և Ռուսաստանը համաձայն են հասցնել այդ օգնութիւնը:—Միացեալ նաւատորմը կը հեռանայ Բազուզայից: Վիէնայի մէջ դեռ

անցել է: Այստեղ բանը լայն պէս պարզ է. ով որ զլխումը դնէ մի մտալ խելք ունի, նա հասկանում է բանի էութիւնը: «Մշակ» իր հրատարակելու օրից մինչև այսօր, այս չէ դադարում յարձակվել Էլիմաճի անդրօրէնութեան վրա, չէ դադարում հարուստի նրա անտարբերութիւնը, նրա անզգութիւնը նրանուր ազգային գործերում և ամեն մի ճշմարիտ չայ, ճշմարիտ չայրենասէր, ազգութեան վրա ամեն մի մտածող բոլոր սրտով յամակրում է «Մշակին», որովհետեւ պարզ տեսնում է և հաստատ համոզված է, որ նրա բռնած յարձակողական դիրքը լոյխում է ոչ թէ ցածր անձնական շահի ներքից, այլ բարձր ազգասիրական ճշմարտից: «Պատկի» աշխատակցին ինչպէս երևում է դեռ պէտք է հասկանալ այն ամենատարրական ճշմարտութիւնը, որ յարձակողական դիրքը լրագրութեան մէջ ունի իր միակ նպատակը արձատարել անելու այս կամ այն հասարակական ակտը, ուղղելու այս կամ այն մտաւորութիւնը, գրելու զեպի գործունէութիւն, գրքից-նելու թմբուկից, ուղղելու զեպի ճշմարտութեան ծանաղագր: Թող լաւ հասկանայ «Պատկի» աշխատակիցը, որ Էլիմաճի վրա բոլոր յարձակվելու, որոնք նա կարճատեւութեամբ ազգակործան անակախով է պարզատարում, գուցէ անհամաձայն աւելի են սիրում և պարտում Լուսաւորչի սուրբ Աթոռը, քան թէ մի ազգայն խումբ այն պարտներին, որոնք առանց լաւի էութիւնը հասկանալու, կուրած ընկալի պոչի պէս մէջ ընկնելով, պաշտպանողական ճոռոտարմութիւններ են փրկում ալ ու ձախ: «Մշակը» իր խոսակցիների ճշտ, լաւ հասկանալով Էլիմաճի վրա բարոյական նշանակութիւնը ամբողջ շայտիկան համար, նոյն իսկ այս պատճառով երբէք չէ կարող լուել, երբ Մայր Աթոռի գործունէութիւնը չէ համապատասխանում նրա բարձր կոչմանը:—չէ կարող լուել ոչ ոք, ոչ մի ճշմարիտ չայ, ոչ մի ճշմարիտ չայրենասէր, ոչ մի անհատ, որի կրօնը թուլանում է կենդանի, աշխոյժ, զգայուն սիրտ...

երկ կարծում էին, որ բոլորը կը վերջանայ պետութիւնների անաջոյնութեամբ:

Անկախած է, որ Բ. Վուլցիս խաբեց եւրոպային և ստիպեց նրան բաւական ծաղրալի դեր խաղալ: Եւրոպայի բարոյական ճնշումը Բ. Վրան վրա ոչինչ հետևանք չունեցաւ: Թիւրքիան հրաւիրեց եւրոպային ընդդիմադրել իրան, հաւատացած լինելով, որ այդ հրաւիրը չի ընդունվի:

Միացեալ նաւատորմը Բազուզայի մէջ այլ ևս գործ չունի: Նաւատորմին մնում է միայն կամ բողոքողին հեռանալ, կամ եւրոպայի առաջաւոր ոյժը դառնալ և բարոյական ճնշումը փոխել գործնական ճնշումի:

Բայց կը կամենայ արդեօք եւրոպան այդպիսի քայլ անել: Այս հարցին կարելի է բացատրական պատասխան տալ, եթէ ի նկատի առնենք այն դժուարութիւնները, որոնք ստաճացան եւրոպական համաձայնութիւնը կայացնելու ժամանակ: Քաղաքական այդ կատակերգութիւնը չափազանց վիրաւորեցուցիչ է եւրոպայի պատեի համար:

Պէտք չէ մտանալ, որ եւրոպայի միջամտութեան սկզբնապատճառը Անգլիան է և որ այդ անաջոյնութիւնը չափազանց վատ հետևանքներ կունենայ Վրացաստանի միջնարութեան համար, իսկ Անգլիայի այժմեան կառավարիչները այնպիսի մարդիկ չեն, որոնք կարող են անվերջ համբերել Բ. Վրան վիրաւորները: Պէտք է ի նկատի առնել, որ բացի անգլիական կառավարութեանից գուցէ ուրիշներն էլ այդ անցքը եւրոպայի հանդուստեթեան համար վտանգաւոր կը համարեն և բոլոր միջոցները գործ կը դնեն այդ վրտանդի առաջն առնելու համար:

Կարող է պատահել, որ միացեալ նաւատորմի Բազուզայից հեռանալու ժամանակ կը յայտնվի, որ Անգլիան մտադիր չէ ներել Բ. Վրան յանդգնութիւնը: Անգլիական կառավարութիւնը կարող է հրամայել ծովապետ Սէյմուրին մնալ Արքիական ծովի մէջ և չերնօզօրցիներին պահանջած օգնութիւնը հասցնել: Այս դեպքում անգլիական նաւերը կարող են տեղափոխել չերնօզօրցիներին ծով:

«Թող լաւ մտնիք, անկախապէս...»

Շատ խորամտն է երևում «Պատկի» աշխատակիցը: Նրա լոգիկական եզրակացութիւնները հեղափոխ են, անմասն-սրանչել են: Լսեցէ՛ք! Ի սէր Աստուծոյ, լսեցէ՛ք! «Ես համոզված եմ—ասում է նա— որ եթէ մինչև անգամ Էլիմաճիը այսուհետև ոչինչ չանի, նա դարձեալ անվերջապէս է նա այնքան գործել է ազգի համար, որքան չէր կարող գործել ոչ մի քաղաքական իշխանութիւն...» Որքան սրամտութիւն! Որքան նուրբ շարժող բանիմացութիւն! Ուրեմն ինչ Մանկունիները թագաւորին Էլիմաճեան, թող ուսումնասիրանապատկան չողերը սրա նրա ձեռքն ընկնեն, թող եկեղեցապատկան հարուստ սեպականութիւնները կորցնեն, թող ազգային ամեն մի շարժում արձագանք չը գտնի նրա մէջ, թող վերջապէս անարժան, տգէտ, անբարոյական եկեղեցականների թիւը օրէցօր աճի, բազմանայ—իսկ չայ ազգը թող բարեպաշտութեամբ և անորոշումով համբերութեամբ լուի, պատանձիլ այն հիման վրա, որ Էլիմաճիը նրա համար անցեալում մեծ բարեբարութիւններ է գործել Ամենակողմ փաստիկաւ անգամ կը ծիծաղի, եթէ լա՛ յայդ փայտէ լոգիկայի ճնշողը,—այդքանը բաւական է ասել...

Ինչ որ վերաբերում է «Պատկի» աշխատակցին այն մտքին, թէ Էլիմաճիը քնած չէ, այլ շարունակում է իր «Երկարգործութեան գործը» և պատշտում է ազգի ապագան Գեորգեան ձեռնարանով, —մեր դրա մասին ոչինչ չենք ասի... Ելա յառա, ԵՏ ՎԵՐՅԵՂԷ՛՛...

«Պատկի» աշխատակցից չեմ կարողանում բաժանելի մէջ մէկից լու. ես: Այստեղ ուր հարկաւոր է դառնել խօսել, հակառակորդի հայեացքներին սեպական հայեացքներով ընդդիմադրել, մի խօսքով վարվել դրականապէս այնտեղ աշխատակցիներից երկուսը ուղիղ Ֆիլիքի պէս ոյժով են հակառակում՝ չաքուչ ու դադարակ բարձրացնելով... «Վրոլաղ կը շարունակ...», «Չաքուչ վեր կու-

վային ճանապարհով և բացի այդ, նաւերի վրա գտնված զօրքերը կարող են աւեր իջնել: Այդպիսով միւս պետութիւնները ստիպված կը լինեն կամ լուս վրաներ լինել և կամ մասնակցել Անգլիայի գործին:

Անտիվարից «Standard» լրագրի թղթակցը գրում է հետևեալը սեպտեմբերի 23-ից: Ալբանացիները, մերձին տեղեկութիւնների համեմատ, չափազանց ամբայած դիրքեր ունեն: Նրանց թիւը հասնում է 15,000-ի: Բայց Գրաբօզայի մէջ կարծում են, որ այնքանիցը չկամ Ե հաղորդից աւելի չեն: Նրանցից մի մասը պահպանում է ճանապարհները, որպէս զի չերնօզօրցիները չը կարողանան անցնել, միւս մասը կենարժանացած է Վուլցիսի օգնութեան: Ասում են, որ այլանցիների զէքերը այնպէս են ամբայած, որ չերնօզօրցիները նրանց վերջնալու ժամանակ մեծ կորուստներ կը կրեն: Չերնօզօրցիների համար շատ ձեռնուտ կը լինի, եթէ միացեալ նաւատորմը ծովային ճանապարհով կը տեղափոխի, նրանց Վուլցիսի: Ալբանացիները սպառնում են որ այդ դեպքում նրանք քաղաքը կայրեն: Այսպիսով չերնօզօրցիները եւրոպայի օգնութեամբ միայն աւերակներ կը ստանան: Ալբանական նշանաւոր ցեղերը ներկայացուցիչները հեռացել են Վուլցիսից, այնպէս որ քաղաքը պաշտպանվում է տեղացի մահմադարականներից, որոնք մեծ յոյս ունեն Վրաց փաշայի օգնութեան վրա: Ալբանացիները թէ քրիստոնեայ և թէ մահմադարական բնակիչներից պաշարներ են խլում ուրիշ տեսակ փնաներ նրանք ոչ ոքի չեն հասցնում: Չերնօզօրցիայի վրա յարձակվելու մասին ալբանացիները չեն էլ մտածում:

ՅՈՒՆԱՍՏՆ

Լօնդոնի «Daily News» լրագրին սեպտեմբերի 23-ից գրում են հետևեալը Աթէքից: Ներկայումս Յունաստանը 25,000 պատաստի զօրք ունի, իսկ մինչև սեպտեմբերի նեմ էքան կը տամ որ...» Եւ երևակայում են թէ չափազանց սրամտութիւն են գործ դնում: Ողորմելի դրակախութիւն! Ովքեր են գործում զո մէջ...

***

Մենք մեծ բաւականութեամբ կարգացնիք «Մշակի» և «Պատկի» մէջ բոլիւ պ. Տիգրանեանցի յօդուածները... Այ մի գիտնական դատողութիւններ այնքան չեն կարող նպաստել առողջապահական խնդրին, որքան բոլիւ ճանաչող, հասկանալի և բուն—ծողովրդական կերպով տուած խորհուրդները: Պ. Տիգրանեանցը այդ գիտցիկ հասկացիլ է և չէ կարելի չը ցանկանալ, որ նա շարունակի իր դրոյցները առողջապահական դանապան հարցերի վերաբերութեամբ: Մեր կարծիքով նա աւելի մեծ ծառայութիւն արած կը լինէր, եթէ երբեմն կարգար նաև հասարակական դասախոսութիւններ:

***

«Մշակին» հաղորդել էին Նոր-Նասիդեանից, որ պ. Պատկանեանը ուղերթում է Հայաստան ճանապարհորդելու դիտարկութեամբ՝ խոստանալով դրականապէս հաղորդել հասարակութեանը իր սրբապարտութիւնները: Ծանկալի կը լինէր, որ պարտեր որքան կարելի է «տնային» կերպով չը վարուեր ընթերցողի ճշտ, ինչպէս նա այդ անում էր «Փորձի» մէջ: Կան բաներ, որոնք հասարակութեան համար ոչ մի խնդրան չեն կարող ներկայացնել և այս պատճառով տպագրութեան երբէք չը պէտք է արժանի լինեն:

Օրինակ պ. Միլիկի խորհուրդը բոլիւպետ Յովհաննիսեանցին, որ նա Բօթրօսի իր պարտեղում այս կամ այն ծաղիկները տնկի, կարծեմ ուղիղ մասնաւոր նամակի նիւթ է...

Մտկալ

Մ. Գաղանց

